

BARTÓK István

Lojalitás vagy Habsburg-ellenesség?: Kuruckodó jezsuiták a 18. században

Szűz Mária tisztelete Magyarországon Szent Istvánnal kezdődik. A kultuszt erősíti az a hagyomány, mely szerint a király halála előtt országát, egyházát és saját magát a mennyek királynőjének oltalmába ajánlotta. Mária tisztelete az évszázadok során sok esetben a politikai eszmetörténetnek is részévé vált. A Rákóczi-szabadságharc korából arra is hozhatunk példát, hogyan lehetett egymásnak ellentmondó nézetek igazolására felhasználni Szűz Mária szerepének különböző értelmezéseit.

I.

Az országfelajánlás legendája alapozta meg azt a meggyőződést, hogy a magyar királyok és országuk Szűz Mária különös támogatását élvezik. Így lett Mária Magyarország Védelmezője, azaz Patrona Hungariae. A magyar hívek körében sok egyéb tulajdonsága mellett ezért is örvend közel ezer éve megkülönböztetett tiszteletnek. Ebben az összefüggésben kiemelkedő hangsúlyt kap a védelmező funkció: Boldogasszony Anyánk, a Magyarok Nagyszonyja mindig meghallgatja azoknak a könyörgését, akiket első szent királyuk ajánlott az oltalmába. A Patrona Hungariae-eszmének nemcsak vallási, hanem politikai, közjogi tartalma is volt: kifejezte a magyar király függetlenségét a külső hatalmaktól, majd a rendektől.

A reformáció eszméi a Mária-kultuszt is érintették. Abból a meggyőződésből, mely szerint egyedül a megváltói áldozatba vetett hit üdvözít, következik, hogy semmiféle közbenjáróra nincs szükség. A radikálisabb protestánsok úgy vélték: Máriának nincs hatalma sem égen, sem földön, közbenjáró szerepét is tagadták. Ezért tartották felesleges és méltatlan dolognak őt segítségül hívni és ünnepekkel tisztelni. Így a Mária-kultusz erőteljesen visszaszorult. A protestáns színezetű nemzetfogalom az ideális uralkodó mintáját a Mária-tisztelet megalapozójával, Szent Istvánnal szemben elsősorban Attila fejedelem és Mátyás király alakjában találta meg.

A katolikus nemzetképzés az ellenreformáció során jött létre, a protestáns nemzetfogalommal szemben. A rekatolizáció hatásos eszköze volt a Mária-kultusz felelevenítése. A Patrona Hungariae-eszmére alapozva alakították ki a 17. században a Mária Országát, azaz a Regnum Marianum fogalmát. Ennek tartalma, hogy Szent István felajánlásának következményeként Szűz Mária nemcsak védelmezője, hanem mindenkor örökös, tulajdonosa is Magyarországnak. Míg a középkori felfogás szerint a Patrona Hungariae az egész ország védelmezője, a Regnum Marianum felekezeti jellegű.

A 17. században egész Európában fokozódott Mária királynőként való tisztelete. I. Miksa Bajorországot, XIII. Lajos Franciaországot ajánlotta Mária védelmébe. Tiszteletüknek hasonló jelét adták a Habsburg-uralkodóház tagjai. III. Ferdinánd 1647-ben, I. Lipót 1658-ban helyezte magát, családját és országát Mária oltalma alá. 1693-ban felajánlását ünnepélyesen megújította. A török kiűzése után a hajdani Magyar Királyság területe a katolikus Habsburgok koronája alatt egyesült. A Mariahilf, a Segítő Mária birodalmi képzetkőre összekapcsolódott a Patrona Hungariae és a Regnum Marianum magyarországi eszméivel. A kultusz közjogi tartalmában megjelenik az osztatlanul, örökletesen birtokolt egységes Habsburg-birodalom elmélete, továbbá a felszabadulás a török uralom alól, az ország területi és vallási egységének helyreállítása.

A 17–18. század fordulóján a Regnum Marianum fogalmát a katolikus rendi hagyományok szellemében is értelmezték. Megkérdőjelezték a Habsburgok örökösödési jogát; a rendi jogok és a rendi alkotmány hangsúlyozása a nemesi szabadság védelmét fejezte ki. Ebben benne van a rendek törekvése az uralkodó abszolutizmusának korlátozására.¹

A Mária-tisztelet politikai összefüggésekben ellentmondásos módon jelenik meg a 17–18. század fordulóján működő jezsuita, Csete István munkásságában és annak utóéletében.

Nem kell csodálkoznunk rajta, hogy a politikai állásfoglalások alátámasztására a Mária-tisztelet elemei éppen egy jezsuita hitszónok prédikációiban jelennek meg nyomatékosan. A rend különösen fontos a kultusz szempontjából. Tevékenységük szorosan összefonódik a reformáció elleni harccal, a katolikus egyház újraerősödésével. A jezsuiták céljaik megvalósítása érdekében a reformáció ésszerűségével szemben a híveket

¹ A magyarországi Mária-kultusz politikai összefüggéseiről: Tüskés Gábor, KNAPP Éva, *Magyarország – Mária országa: Egy történelmi toposz a 16–18. század egyházi irodalmában*, ItK, 2000/5-6, 573–602.

ézelmileg igyekeztek megragadni. A szenvedélyeket eszményítették, a rajongó hitet, a fantázia szárnyalását. Ebben a szellemi világban kiemelkedő szerepet kapott Szűz Mária kultusza: az életéhez, személyiségéhez kapcsolódó eszmék és események csodálata, a rajongással fokozódó tisztelet. Nem véletlen, hogy a jezsuiták kiemelkedő szerepet játszottak a Mária-egyesületek, majd kongregációk megalapításában.

Csete István 1685 és 1700 között Erdélyben, 1701-től Nagyszombatban, Győrben és Sopronban tevékenykedett, hitszónoki feladatokat is ellátott. A Rákóczi-szabadságharc idején diplomáciai megbízást kapott. Mint az közismert, a szécsényi országgyűlés határozata kimondta, hogy a magyar jezsuitáknak el kell szakadniuk az osztrák rendtartománytól és esküt kell tenniük a Confoederatióra. Ebben a helyzetben a bécsi provinciális olyan embereket jelölt ki a kuruc vezetőkkel való tárgyalásokra, akiket alkalmasnak tartott a kényes feladatra: Cseles Mártont és Csete Istvánt. Csete az önálló magyar provincia ügyében „leleményes és fáradhatatlan tevékenységet” folytatott.²

Politikai nézeteire prédikációiból lehet következtetni. Az ismert források alapján úgy tűnhet, másképpen foglalt állást erdélyi tartózkodása alatt, I. Lipót magyar királysága és II. Apafi Mihály jelképes fejedelemsége idején, mint magyarországi pályaszakaszában, a Rákóczi-szabadságharc során. Mondandójának alátámasztásra mindkét esetben a Mária-kultusz fogalomtárában talált érveket. 1611 latin nyelvű beszédének kéziratait ő maga rendezte 36 kötetbe. Fiatalabb rendtársa, Gyalogi János még ismerte a teljes gyűjteményt, ennek tartalmáról és beosztásáról az ő összesítése alapján alkothatunk képet. Gyalogi sok prédikációját kiadta, részben az eredeti latin nyelven, részben saját magyar fordításában. A latin kötet elejére illesztette Csete István életrajzát.³

A legutóbbi időkig úgy lehetett tudni, hogy a fordítás forrásául szolgáló kéziratok elvesztek vagy lappanganak. Gábor Csilla 2007-ben publikált tanulmányában adott hírt róla, hogy Kolozsváron megtalálta

² ESZE Tamás, *Rákóczi „Responsio”-ja = Irodalom és felvilágosodás: Tanulmányok*, szerk. SAUDER József, TARNAI Andor, Bp., 1974, 27–100.; 60–61., 81–89. A magyar jezsuita provincia kérdéséről a Rákóczi-szabadságharc idején: LUKÁCS László, *A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolutizmus (1648–1773)*, Szeged, 1989 (Adattár XVII–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 25), 33–37.

³ KNAPP Éva, *Ismeretlen irodalom- és nyelvelméleti munkák a 18. század első feléből: Csete István és Gyalogi János*, ItK, 2002/3-4, 261–294.; 264–266.

a kéziratgyűjtemény hat kötetét.⁴ Ezeket összehasonlítva Gyalogi fordításaival megerősítette azt a korábbi feltételezést, mely szerint a magyar változatok inkább tekinthetők átdolgozásnak, mint fordításnak. Az előkerült hat kötet kéziratból kettő tartalmaz Mária-ünnepekre szánt prédikációkat, összesen kilencvenháromat. Amint a második kötet címe is utal rá, ezek mind Erdélyben hangzottak el („In Transylvania dictarum Concionum Pars II.”).⁵ Ez pontosan megfelel annak, amit a Csete-prédikációk Gyalogi-féle összesítéséből eddig is lehetett tudni. Eszerint a 14 kötetből álló első rész, a „Volumina in Transylvania” két kötet Mária-prédikációt tartalmaz, mégpedig kilencvenháromat.⁶

A latin és a magyar szövegek vizsgálatából határozott Habsburg-hűség bontakozik ki. Ennek jellemzőit Gábor Csilla így foglalja össze: „Az I. Lipót uralma mellett agitáló propagandisztikus szándék mellett [...] az is feltűnhet, hogy az osztrák császárt mint az Árpád-házi hagyományok folytatóját mutatja fel [...] Csete István ugyanakkor és az ő nyomán Gyalogi átdolgozása, azzal, hogy a császár Szűz Máriának tett ismételt országfelajánlására hivatkozik, nem csupán legitimálja Lipót magyarországi uralmát, hanem egy sorba helyezi őt a szent magyar királyokkal, a történeti hagyomány folytonossága jegyében.”⁷

Gábor Csilla ugyanakkor felhívja a figyelmet egy ennek ellentmondó mozzanatra is: „Ez a következetesen hangoztatott (és a katolikus milvottal láthatólag szervesen összetartozó) császárhűség pedig azután remekül megfér a mindkettejükben igen erős magyarságtudattal.”⁸

II.

Úgy tűnik, mintha a későbbiekben ez az „igen erős magyarságtudat” egyenesen Habsburg-ellenességben mutatkozna meg. Ebben az összefüggésben

⁴ GÁBOR Csilla, *Változatok a sorsértelmezésre: Csete István prédikációi Mária országáról és annak történetéről = Humanizmus, religio, identitástudat: Tanulmányok a kora újkori Magyarország művelődéstörténetéről*, szerk. BITSKEY István, FAZAKAS Gergely Tamás, Debrecen, 2007 (Studia Litteraria, XLV), 227–241. Gábor Csilla szíves hozzájárulásával közlöm tájékoztatását a gyulafehérvári Batthyaneumban talált további Csete-prédikációkról: „A Ms I. 150 jelzetű manuscriptum pünkösdi és pünkösöd utáni beszédeket tartalmaz, javarészüik a jelzés szerint Nagyszombatban hangzott el, alig néhány van közöttük, amely Kolozsvárott, Gyulafehérváron vagy Győrben.”

⁵ Uott, 228–229.

⁶ KNAPP Éva, *Ismeretlen irodalom- és nyelvelméleti...*, 264–265.

⁷ GÁBOR Csilla, *Változatok a sorsértelmezésre*, 239.

⁸ Uott, 240.

tárgyalja Csete István munkásságát Tüskés Gábor és Knapp Éva a Mária országa toposz alakulását vizsgálva: „A 17. század végén két új, politikai színezetű motívum jelenik meg a Regnum Marianum vonzáskörében, amely hozzájárult a toposz államelméleti kiaknázásához. A két új motívum, a rendi jogok előtérbe állítása és a királyi hatalom Mária által történő megerősítésének hangsúlyozása – közvetve – abszolutizmusellenes tendenciát hordoz. [...] A rendi jogoknak ez a hangsúlyozása a Regnum Marianum toposz segítségével – közvetve – ugyanúgy az uralkodó abszolutizmusának mérséklésére irányul, mint a királyi hatalom Mária általi közvetítését emlegető, a Habsburg-ház örökösödési jogát megkérdőjelező nézet. Ez utóbbit hatásosan képviseli a 17–18. század fordulójának jeles szónoka, Csete István.

Csete szerint az ország és a korona »Szent István király testamentumából« Máriaé, s ő annak adhatja, akinek tetszik és aki alkalmas erre. Az alkalmasság mértéke elsősorban maga Szent István, ellenpéldái Péter, Aba Sámuel és I. András. A király természetfölötti kiválasztását Csete szerint meg kell erősítenie a »főrendek és státusok akaratanak«. Közvetve a Habsburg-ház örökösödési joga ellen érvel, amikor Szent István koronafelajánlását úgy értelmezi, mintha a király ezzel akarta volna elérni, hogy »ahhoz a mennyei záloghoz se barátság, se sógorság, se ajándék hozzá ne férhetne.«⁹

Az idézett rész folytatása még világosabbá teszi ezt az elgondolást: Szent István „egy vágással az hydra szarvait le törte, NAGY B. ASZSZONY kezébe hagyván a’ Szent KORONÁT: hogy vagy Istennel és Bóldog Aszszonnyal közöllye dolgait, a’ ki a’ le-tött záloghoz jutni kévanna; vagy ha erő-szakosan akarna ahoz jutni, tudná-meg, kivel kapna üstökbe.”¹⁰

Egyre határozottabban körvonalazódik, kiket fenyeget annak a veszélye, hogy Istennel és Szűz Máriával lesznek kénytelenek „üstökbe kapni”: „Az Ország édes Attya, Sz. ISTVÁN Király, Bóldog Aszszonynak ajánlván bennünket jól látta, a’ sok szomszédok, sok irígyek között, jövődöbéli történhető sok változásokban nagy szükségünk lenne okos kormányzóra, ki az Ország gyepőlőjét böltsen igazgatná, ily szép,

⁹ Tüskés Gábor, Knapp Éva, *Magyarország – Mária országa*, 593–594. Az idézett prédikáció: Nagy B. Aszszony Napján, Harmadik Praedikáció. Győrött, Nagy Bóldog Aszszony Káptolombéli Templomában, 1705. Esztendőben = Csete István (ford. Gyalogi János), *Panegyrici Sanctorum Patronorum Regni Hungariae*, Kassa, 1754, 19–27.

¹⁰ Csete István (ford. Gyalogi János), *Panegyrici Sanctorum Patronorum*, 23.

gazdag, kintses Hazára fogaikat köszörülő ellenségeknek zabolát vetne, mellyeknek meg-nyerésére Isten után bizodalmasb segítséget nem várhatott, mint NAGY B. ASZSZONYtúl.”¹¹

Az általánosságban említett „szomszédok” „irigyek” és „ellenség” után egy kifejezetten németellenes történelmi példa következik: „a’ kik igaz fegyvert állítottak kötni az Ország ellen, az seregek Ura menyből kiáltotta nékik: Czuruk! Bizonyásgul légyen Conrád Császár, ki Sz. ISTVÁN Királyságának harmincz egyedik esztendejében, a’ Magyarok ellen roppant hadat küldé.”¹²

Csete Istvánnak a Rákóczi-szabadságharc elején készült egyik beszédéből – pontosabban annak magyar változatából – ugyancsak jellemző részleteket idéz a Tüskés–Knapp szerzőpáros. Az eredeti prédikáció „a’ Magyar háború kezdetin”, 1703-ban Nagyboldogasszony ünnepén, azaz augusztus 15-én a győri székesegyházban hangzott el. A hadiállapot, az idegen uralkodó és a protestantizmus együtt kerül említésre: „Magyarország, azaz Mária »egész Háza füstölög, minden felől tűz, minden felől háború, fegyver-tsattogás, ostrom, vér-ontás, halál és pusztulás; Mária örökségét tépik, égetik, rabolják; ki mellettek szóllyon, nints«. [...] A jól ismert gondolatmenet szerint a Szent István által Máriával kötött szövetség felbontása, a Mária-tisztelet elhanyagolása okozta, hogy »idegen kézre ment a királyi páltza«, s »Az el hatalmazott eretneki istentelenség szítta ki az Ország velejét«.”¹³

Ugyanebben a prédikációban Magyarország végső pusztulásának víziója is feldereng: „Reszketve halljuk, hogy a’ fejsze a’ fa gyökerére tétetett, és ki-tudgya nem Isten haragjának elől-járó fergeteg-szele-é az el-kezdett háború? Tempus est ut iudicium incipiat a domo Dei, (1. Pet. 4. 17.) azt mondgya vala az előtt az egek kults-tartója: Ideje van, hogy az ítélet kezdődgyék az Isten házától. Most félő, ne kezdődgyék Szűz MÁRIA HÁZÁTÓL az ítélet.”¹⁴

Talán nem véletlen, hogy a győri székesegyházban elhangzott prédikációkban ilyen hangsúlyos szerepet kapott a Mária-tisztelet. A templom a kultusz fontos színhelye volt már Csete István idejében is:

¹¹ Uo#t, 24.

¹² Uo#t, 25.

¹³ Tüskés Gábor, KNAPP Éva, *Magyarország – Mária országa*, 595. Az idézett prédikáció: Nagy B. Aszszony Napján, Ötödik Praedikázió. Győrött, a’ Magyar háború kezdetin 1703. Esztendőben, Nagy Bóldog Aszszony Káptolombéli Templomában = CSETE István (ford. Gyalogi János), *Panegyrici Sanctorum Patronorum*, 37–44.

¹⁴ CSETE István (ford. Gyalogi János), *Panegyrici Sanctorum Patronorum*, 43.

1655-től őrizték itt azt az Írországból származó kegyképet, amelyik 1697. március 17-én, Szent Patrick ünnepén véres könnyeket hullatott (ld. *Képtár* 6–7. kép).¹⁵ A csodálatos esemény híre zarándokok sokaságát vonzotta a városba.

Csete István 1703-ban Szent István ünnepén elmondott prédikációjában „Habsburg-ellenes éllel jelenik meg a nemzeti nyelv gondolata”. Tüskés Gábor és Knapp Éva egy másik helyen idézi az ezt a megállapításukat alátámasztó sorokat: „Sz. Istvan Király [...] Nem az emberektől, sem ember által; hanem a JESUS Kristus, és az Atya Isten által hivatalos Apostol, és választott Miniszter; hogy azt nem más Ország határiból, nem idegen Nemzetből, ki a Magyarok nyelvét nem értené; hanem az égből várnók.”¹⁶

Az idézett rész folytatása egy Mózes ötödik könyvéből vett szakasszal érvel az idegen uralkodó ellen. Nekünk is olyan vezetőre van szükségünk, „a’ kire az Isten mutatna saját vérünkéből, Nemzetünkéből választandó Személyre és Szentre: Mikor bé-menenedsz a’ földre, a’ kit az Úr Isten adand te néked: azt rendellyed, a’ kit a’ te Urad Istened fog választani az atyádfiai közül. Más nemzetből Királyt nem tehetsz a’ ki atyádfia ne légyen. (Deut. 17.)”¹⁷

Mivel a Tüskés–Knapp szerzőpárosnak tanulmányaik írása idején nem állt rendelkezésére Csete István kézírata, így csak Gyalogi János átdolgozását vehették figyelembe. Amint az a fentebbiekből kitűnik, a Rákóczi-szabadságharc idején készült prédikációk latin eredetije ma sem ismert.

A forrásnak az életműben elfoglalt helyére és szövegkörnyezetére Gyalogi rendszerezése alapján lehet következtetni. Knapp Éva szavaival: „Gyalogi a 36 kötetnyi kéziratot Csete életútja, működési helyei alapján öt részre osztotta, kronológiai rendbe sorolta és jegyzéküket beillesztette Csete életrajzába. [...] A harmadik rész a győri székesegyházban 1702 és 1705 között elhangzott 183 prédikációt tartalmazta. Ezeket Csete meghívott vendégszónokként tartotta (»prout invitabatur«) vasár- és ünnepnapokon, valamint a temetéseken.”¹⁸

¹⁵ BÉDY VINCE, *A győri székesegyház története*, Győr, 1936, 51.

¹⁶ TÜSKÉS GÁBOR, KNAPP ÉVA, *A magyar nyelvűség programja a XVIII. századi egyházi irodalomban = Tanulmányok a felvilágosodás korának magyar irodalmából*, szerk. DEBRECZENI ATTILA, Debrecen, 2004 (Studia Litteraria, XLII), 7–39; 18. Az idézett prédikáció: *Dütsőséges Sz. István Király Napján, Első Praedikátzió. Győrött, 1703. Esztendőben* = CSETE ISTVÁN (ford. Gyalogi János), *Panegyrici Sanctorum Patronorum*, 175–181.

¹⁷ CSETE ISTVÁN (ford. Gyalogi János), *Panegyrici Sanctorum Patronorum*, 177.

¹⁸ KNAPP ÉVA, *Ismeretlen irodalom- és nyelvelméleti...*, 264–265.

Okunk van feltételezni, hogy a győri prédikációk irodalomtörténeti szempontból is különös figyelmet érdemelnének: „Csete életrajzában Gyalogi külön méltatja a prédikátor győri tevékenységét. A *Jaurinensium Concionum celebritas* című részből kitűnik, hogy Csete győri éveiben juthatott el pályája csúcsára. Gyalogi részletesen leírja Csete prédikációinak látogatottságát, s ennek kapcsán nevezi őt Magyar Cicerónak. Egyúttal elismerően hivatkozik a győri beszédek tartalmazó kéziratok kötetekre: »*Conciones ibi habuisse splendidas, characteres posthumi Jaurinensibus in Tomis testantur*«.“¹⁹

A győri prédikációk latin eredetijének hiányában nem tudhatjuk, mi hangozhatott el Csete István szájából a Rákóczi-szabadságharc kezdetén, és mi az, ami fél évszázaddal később került be a kiadott magyar változatba. Fontos támpontot jelentenek Gábor Csilla már hivatkozott megfigyelései, aki az újonnan felfedezett latin szövegeket összehasonlítva a nyomtatványban olvasható darabokkal, Gyalogi János munkáját így jellemzi: „a mintául szolgáló – valóban vázlatos, ugyanakkor tudós és ebből következően tárgyyszerű, higgadt, mondhatjuk: kevésbé személyes stílusú – eredetit a következő nemzedékhez tartozó jezsuita a 18. század közepének populárisabb és érzelmesebb egyházas ízléséhez igazította, az *amplificatio* és *dilatatio* eljárásainak invenciózus alkalmazásaival, merész liturgikus és szimbolikus összefüggések kialakításával és az anyag sajátos át- és elrendezésével. Továbbá protestánsellenes polemikus passzusai harciasabbak és részletezőbbek annál, ami a mintaszövegben található.“²⁰

Mindezekből logikusan következik a kérdés, amit Gábor Csilla egy másik helyen, a szentekről szóló prédikációk eredeti és átdolgozott változatának összevetése alapján tesz fel: „Kinek a szövegeit olvassuk tehát az 1754-es kassai kiadásban: Csete Istvánét Gyalogi János fordításában vagy Gyalogi Jánosét a Csete István álnév alatt? [...] a sok-sok eltérés miatt (nem csupán szóbőség tekintetében, hanem tematikai és szemléleti különbségeket is találunk), amelyek a kézirat és nyomtatott változat között megfigyelhetők, talán élhetünk a gyanúperrel: Gyalogi rejtőzködése a korábbi rendtárs neve mögé hasonló ahhoz, ahogyan az ismeretlen 6. századi szerző a bibliai Dionüsziosz Areopagitész neve és tekintélye mögé bújt. A csekélyke különbség mindössze annyi, hogy Gyalogi mintegy másodhedűsként, rejtőzködő utalásokkal, de a saját nevét is megjelöli.

¹⁹ *Uott*, 266.

²⁰ GÁBOR Csilla, *Változatok a sorsértelmezésre*, 233–234.

A kétfajta szövegcorpuszt – egyre inkább úgy gondolom – indokolt elkülöníteni egymástól, akkor is, ha Gyalogi az összemosásukra játszik.”²¹

Ugyanezt a gondolatot Gábor Csilla egy következő tanulmányában így folytatja, Gyaloginak a Csete-életrajzban megfogalmazott megállapítására hivatkozva: „Átírásról, újraírásról vall tehát az életrajz szerzője, az előd bőrébe történő »belebújásról« – még akkor is, ha ezt a személyes tapasztalaton (is) alapuló imitatio alkotásmódjával teszi. Ilyenformán azonban, a kora újkori szerzőségi viszonyokat és tulajdonításokat figyelembe véve, két, különböző szerzők által írott, egymástól függetleníthető szöveganyaggal dolgozhatunk, megszüntetvén a két prédikációszerző gyanús szimbiózisát.”²²

Gyalogi János valóban nem is igyekezett eltitkolni, hogy változtatott forrásán. Hiszen a magyar kötetnek már a címlapján ez olvasható: Csete István „hólta után hagyatott Deák Írásit üszögéből ki-veregetvén, sokat pótolván-is” bocsátotta ki a „Haza nyelvén”. Gyalogi az ajánlásban magához Szűz Máriához fordulva így fogalmaz: „szerentsémre kezemhez jutottanak bóldog emlékezetű CSETE ISTVÁNNAK Deák írási (tsuda!) szorgos munkái közben, harmintz-hat darabban hagyatott Praedikátziói. [...] írásait mint leltem, a’ hol heányos vólt mikkel pótlottam, a’ mi velős, foganatos vólt, hová helyeztettem, és most öt Részbe foglaltatva mint hagyom: Te tudod.”²³

A magyar prédikációs kötetet az osztrák rendtartomány provinciálisa, Theophil Thonhauser approbálta. A munka mint „a P. JOANNE GYALOGI Societatis Nostrae Sacerdote elaboratus, suppletus, idiomatici Hungarico restitutus” szerepel.²⁴ Ezek szerint a tartományfőnök is tudott a „supplementumokról”.

²¹ GÁBOR Csilla, *Női szentség, nemzeti szentség: Szent Erzsébet-prédikációk a 17–18. század fordulóján*, Debreceni Szemle, 2008, 204–213; 212–213. Ugyanez a szöveg minimális eltérésekkel: GÁBOR Csilla, *Csete István és Gyalogi János prédikációi Szent Erzsébetről: Lelkiség és változó szentségi kritériumok = Árpád-házi Szent Erzsébet: Magyar–német kultúrkapcsolatok Kelet-Közép-Európában*, szerk. GÁBOR Csilla, KNECHT Tamás, TAR Gabriella-Nóra, Kolozsvár, 2009, 56–66.

²² GÁBOR Csilla, *Csete István és Gyalogi János prédikációi Szent Erzsébetről*, 66. A kapcsolódó lábjegyzetben idézett szöveg: „Utinam nativam popularis eloquentiae splendorem & gratiam aut ille pari felicitate in charta adumbrare, aut ego stylo imitari voluissem! Ipse, qui dicentem olim audieram, & posthumas lucubrationes latinas pervolutavi diligentissime.”

²³ Nagy Bóldog Aszszony Lábaihoz *Ajánló Levél* = = CSETE István (ford. Gyalogi János), *Panegyrici Sanctorum Patronorum*, A2r–v; A2v.

²⁴ Uott, B2r.

Az említett Csete-életrajzban Gyalogi részletesen méltatja elődjének Mária-tiszteletét. Ennek alátámasztására egy latin prédikációjából idéz. Pontosan kirajzolódik a kultusz és a hazafias elkötelezettség összefüggése. Magyarul: „Ha nemzetünk valamely legfenyegetőbb ellenségének az lenne a szándéka, hogy hazánkat a legnagyobb veszélybe és pusztulásba taszítsa, hiába is összpontosítja majd erejét a nemesség elpusztítására, hiába a várak lerombolására, a jog és a törvény eltiprására, az ősi szabadság megszüntetésére; csakis egyetlen dologgal idézheti elő a végső romlást: ha eléri, hogy a rendeletekből, a törvényekből, a *Hármaskönyvből* kitöröljék, és az aranypénzekről, festményekről, hadi zászlókról, és bárhonnán, ahol feliratokon előfordul a *Patrona Hungariae* név, azt eltávolítsák; ha az emléket kiirtják, kitörlik és kioltják unokáink lelkéből – akkor nem lesz szükség más fegyverre nemzetünk eltörléséhez.”²⁵ A magyar nemesi kiváltságok, az ősi szabadság és a *Hármaskönyv* említése nem áll ellentétben a magyar Mária-prédikációk szellemével.

Szent István országfelajánlásának nemesi-nemzeti értelmezésére utal a győri székesegyház ún. *Fekete* vagy *Miasszonyunk oltára*. Müller Jakab bronz domborműve a 18. század végén készült (ld. *Képtár* 8. kép).²⁶ A magyar ruhás mellékalakok egyes feltételezések szerint a kurucos hagyomány folytatására utalnak, de még ha nem is egyértelmű a kapcsolat a Rákóczi-korral,²⁷

²⁵ „Si quis gentis nostrae capitalissimus inimicus, consilium in summam Patriae perniciem ac interitum moliri cupiat, is frustra in extinguenda Nobilitate, frustra in demoliendis arcibus, juribus, Legibus, avita libertate tollenda operam collocabit; sed qua una rem capitalem accerset perniciem, illud est, elaborare, ut e sanctionibus, Legibus, Tripartito, auro, iconibus, signis militaribus eradat, ubi ubi offenderit in Epigraphen: PATRONA HUNGARIAE; cuius deleta in nepotum animis memoria, erasa atque extincta, non alio erit opus ariete ad interitum gentis.” Qui vir fuerit R. P. Sigismundus Vizkeleti? = Reverendi Patris Stephani Csete [...] Per Hungariam, & Transylvaniam habiti ad Populum Sacri Sermones [...] edidit P. Joannes Gyalogi, 1–2, Kolozsvár, 1750–51, 1, 1–10; 7.

²⁶ Az oltár keletkezési idejét az 1770-es évekre tehetjük. Vö. BEDY Vince, *A győri székesegyház története*, 28.

²⁷ Bár az oltár megrendelői-alkotói koncepciója nem tisztázott, de a dombormű kapcsán a székesegyház az oltárkép alatt olvasható leírással maga is sugallja a Mária-kultusz és a kuruc korszak kapcsolatát. „Szent István Imre herceg halála után nehéz helyzetében a Szűz Anyának ajánlja az országát és népét. Egy apród párnán tartja az országot jelképező jelvényeket – az országalmát pedig, mint a magyar haza jelképét maga a király, akinek imája a tömjénfüst útján felszáll és átfogja a Szűz Anya felhőkön trónoló alakját. – A jelenlévő kuruc vitézek azt sejtetik, hogy a kurucidőkben (XVIII. sz.) készült a dombormű, és hogy minden nehéz időben, mint amilyen a kurucidők is voltak, hűségesen a Magyarok Nagyasszonyához kell menni megőrző, megtartó segítségéért.”

a nemzeti karakter hangsúlyozása akkor is vitathatatlan.²⁸ A tradíció folytonosságában akár Csete István nagy hatású győri beszédeinek is lehetett szerepe.

III.

Összegezve megállapíthatjuk: akkor tudnánk bizonyosat mondani Csete István politikai állásfoglalásának esetleges változásairól, ha előkerülnének a Rákóczi-szabadságharc idején elmondott prédikációinak latin szövegei. Ezeket összevetve Gyalogi János magyar átdolgozásaival kiderülne, hogy vajon Csete lojalitása a Habsburg uralkodó iránt a szabadságharc alatt valóban az ellenkezőjére fordult, vagy pedig csak a fél évszázaddal későbbi átalakítások eredményeként változott kurucos németellenességgé.

²⁸ Ez utóbbira utal Bedy Vince: „Szent István magasra nyújtott királyi alakja szőnyeggel leterített lépcsőzeten áll, páncélba öltözött. (Ez a páncél és a gótika jelzik a történelmi multat.) A páncél fölött még nagy királyi palástot visel, amely gazdag redőzettel terül szét és hull alá kiterjesztett karjairól. Baljában az országmát tartja, jobbját a koronán nyugtatja, melyet egy apród tart vánkoston. Mögötte az ország nagyjainak csoportja (valószínűleg Mária Terézia-korabeli előkelőségek portréi), de már nem korhű viseletben...” Bedy Vince, *A győri székesegyház története*, 129.